

To Reserve or Not To Reserve?

Alain-Laurent Verbeke¹

1. Erfrecht in beweging

De minister van Justitie heeft zich voorgenomen om op vrij korte tijd ons familiaal vermogensrecht te hervormen. Het is inderdaad hoog tijd dat het oplapwerk met ad-hocoplossingen wordt vervangen door een meer globale en geïntegreerde modernisering van het relatievermogensrecht en het erfrecht. Daar werd in dit tijdschrift al bij herhaling voor gepleit².

De minister is zo verstandig geweest om geen commissie van academici, magistraten, advocaten en notarissen in te richten. De ervaring leert immers dat daarin nogal veel wordt gepalaverd, dat er veel tijd moet worden gelaten aan het voldoen van de diverse ego's, en dat het debat door sommigen vaak erg persoonlijk wordt gevoerd. Er is nood aan een objectieve en serene analyse van de huidige rechtsregels en hun (in)compatibiliteit met de moderne samenleving. Daarvoor zijn inzicht en overzicht vereist.

Inzicht, omdat men de technische materie van het huwelijksvermogensrecht, erfrecht, schenkingen, testamenten door en door moet beheersen om er zinvolle aanpassingen of wijzigingen aan te kunnen voorstellen die consistent ingebed zijn en blijven in het systeem.

Overzicht, omdat men daarenboven in staat moet zijn om los te komen van de strikt technische regels en dogmatiek. Voor sommigen blijft het erg moeilijk, zo niet onmogelijk, om buiten de gebaande paden te denken en een verfrissend *out of the box*-perspectief aan te nemen. Eerder heb ik al betoogd dat de grootste eer die we kunnen betuigen aan de klassieke rechtsfiguren en concepten uit ons privaatrecht, er precies in bestaat dat wij hen niet "koesteren als onaantastbare

¹ Gewoon hoogleraar KU Leuven, Professor of Law Tilburg en UCP Lisbon, Visiting Professor of Law Harvard en Advocaat Greenille.

² R. BARBAIX, "Het erfrecht in woelige wateren: crisis en opportuniteit", *TEP* 2011, p. 277-280; A. VERBEKE, "Hervorming van Belgisch erfrecht", *TEP* 2011, p. 3-13 (download <http://ssrn.com/abstract=1782082>).

en onveranderbare betonblokken”³. Integendeel, zij moeten geregeld worden “schoongemaakt, herbekeken, tegen het licht gehouden”. Dat geeft onze klassiekers de zuurstof om flexibel mee te evolueren met de noden en behoeften van de samenleving⁴.

De minister getuigde alvast van inzicht én overzicht door voor de geplande hervorming een bijzondere opdrachthouder te vinden die deze bijzondere capaciteiten in zich verenigt. Professor Hélène Casman bewees al dat zij deze moeilijke opdracht aankan, door op een recordtempo reeds een eerste tranche van de hervorming te redigeren en in wetgeving te gieten. Dat is de wet van 10 december 2012 “tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek, het Strafwetboek en het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot de onwaardigheid om te erven, de herroeping van giften, het verval van huwelijksvoordelen en de plaatsvervulling”⁵. Deze langverwachte⁶ hervorming heeft overigens niet enkel gevolgen voor het erfrecht, maar brengt belangrijke wijzigingen aan in het ruime domein van het familievermogensrecht en voert in het bijzonder, naast de ingrepen in het erfrecht, ook veranderingen door in het alimentatierecht, het huwelijksvermogensrecht en de regels voor giften⁷.

De tweede tranche betreft het relatievermogensrecht en de derde het erfrecht. Collega Casman schreef hiervoor al doordachte wetteksten en toelichtingen die zij zeer grondig bespreekt met diverse stakeholders. Ik ben zeer benieuwd naar de uiteindelijke resultaten van haar verbluffende werk. Teneinde haar wat inspiratie te bezorgen, was ik zo vrij om een aantal van mijn eigen standpunten te bundelen in een bijdrage voor haar *liber amicorum*⁸.

Een element dat cruciaal is voor de derde tranche van de hervormingen is het lot van de reserve. De laatste maanden was daar in de media al veel om te doen. Talrijke meningen werden hierover verkondigd, voor en tegen. In een verder

verleden, eind van de vorige eeuw, weidde de KFBN al een congres aan de problematiek⁹. Zelf heb ik er mij, in het begin van deze eeuw, over gebogen in mijn Tilburgse inaugurale rede¹⁰. En in Leuven organiseerden we hierover een paar jaar terug nog een *expert seminar*¹¹. Hoog tijd om een aantal zaken op een rij te zetten.

2. De reserve vandaag

De Belgische reserve behoort tot de sterkste ter wereld. Vooreerst is de kring van beschermde erfgerechtigden zeer ruim. Niet enkel bloedverwanten (descendenten én ascendenten) maar ook een langstlevende echtgenoot genieten van een reservataire bescherming.

Daarenboven is de bescherming zowel kwantitatief als kwalitatief zeer ruim en rigide¹². Dat is voornamelijk het geval voor de reserve van de afstammelingen. De bloedbescherming is uitermate sterk. Kwantitatief omdat het beschikbaar deel kan worden beperkt tot een vierde van de fictieve massa. En omdat die fictieve hereditaire massa ook bijzonder groot is, daar alle schenkingen aan wie ook en wanneer ook gedaan er moeten worden aan toegevoegd, volgens hun staat op het moment van de schenking maar tegen de waarde op het tijdstip bij overlijden. En ook kwalitatief, omdat het reservataire deel moet worden verkregen in natura, in erfgoederen, vrij, onbezwaard en onbelast.

Het is bovendien niet mogelijk om de reserve aan een afstammeling te ontnemen, behoudens in geval van erfrechtelijke onwaardigheid. In dat opzicht is de reserve van de ascendenten veel lichter, daar deze via een gift aan de langstlevende echtgenoot of wettelijk samenwonende partner kan worden weggenomen. En ook de reserve van de echtgenoot is zwakker, gelet op de diverse mechanismen van ontneming van zowel de abstracte als de concrete reserve¹³.

³ A. VERBEKE, “Hygiëne”, *TEP* 2007, p. 391.

⁴ A. VERBEKE, “Klassiekers”, *TEP* 2007, p. 287.

⁵ *BS* 11 januari 2013.

⁶ Dit wetsontwerp kende een lange voorgeschiedenis. Het ontwerp is gebaseerd op een bespreking in het Comité voor Studie en Wetgeving (CSW, dossier 4332-4333, *Verslagen en debatten van het Comité voor Studie en Wetgeving voor het notariaat, 1995-1996*, Dupuis, Gilly, 2000, 375-391). Zie ook het verslag van M. PUELINCKX-COENE, “Erfrechtelijke onwaardigheid, herroeping wegens ondankbaarheid en andere (mogelijke) sancties bij onbetamelijk gedrag van een begunstigde. Enkele bedenkingen *de lege lata* en *de lege ferenda*”, *NFM* 1996, 137-149).

⁷ Voor een eerste grondige commentaar, zie R. BARBAIX en A.-L. VERBEKE, “Een eerste commentaar bij de wet van 10 december 2012 inzake de onwaardigheid, de plaatsvervulling, de huwelijksvoordelen en de giften”, *RW* 2012-13, p. 1162-1179. Een nog meer uitvoerige analyse verschijnt tegen einde mei in *TEP* 2013, nr. 3 (Intersentia).

⁸ A. VERBEKE, “A New Deal for Belgian Family Property Law” in E. ALOFS, K. BYTTEBIER, A. MICHIELSEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Libri amicorum Hélène Casman*, Antwerpen/Cambridge, Intersentia, 2013, p. 461-493.

⁹ KFBN (ed.), *De erfrechtelijke reserve in vraag gesteld. Deel I. Rechtsvergelijking – Deel II. Belgisch recht*, Brussel, Bruylant, 1997.

¹⁰ A. VERBEKE, “De legitieme ontbloeit of dood? Leve de echtgenoot!”, *TPR* 2000, p. 1111-1236, eerste editie en als boek in *Ars Notariatus CXIII*, Deventer, Kluwer, 2002, tweede herziene editie.

¹¹ C. CASTEELIN, R. FOUQUÉ en A. VERBEKE (eds.), *Imperative Inheritance Law in a Late-Modern Society. Five Perspectives*, Antwerpen/Oxford, Intersentia, 2009.

¹² R. BARBAIX en A.-L. VERBEKE, *Kernbegrippen erfrecht en giften*, Brugge, die Keure, 2012, p. 84.

¹³ R. BARBAIX en A.-L. VERBEKE, *Beginselen erfrecht*, Brugge, die Keure, 2012, eerste editie, p. 223-225.

3. Kritiek op de bloedverwantenreserve

Deze zeer uitgebreide en sterke Belgische reserve vormt voorwerp van zware kritiek. Ten aanzien van de ascendenten kunnen we kort zijn. Er zijn geen landen meer waar zij van een beschermd erfdeel genieten. Er lijkt consensus te bestaan om dit ook in België af te schaffen. Toch wil ik hierbij een nuancering aanbren-gen (cf. *infra* nr. 5).

Maar ook de reserve ten gunste van afstammelingen is niet evident. Zelf heb ik de figuur verworpen als een negentiende-eeuws blind kanon. Het is blind voor enige vorm van behoefte, nood of bijdrage geleverd door de erfgenamen. Puur op grond van bloedverwantschap wordt een forfaitair gedeelte aan een kind gegeven, of dat kind dit nu nodig heeft of niet, contact heeft met de ouder of niet. Als één kind zeer succesvol is en een ander grote problemen heeft, of gehandicap is, dan zal dat eerste kind toch altijd zijn beschermd erfdeel van een derde kunnen opeisen. Zo wordt het ouders onnodig moeilijk gemaakt om een zwakker kind maximaal te beschermen.

Bovendien vormt de reserve een zware inbreuk op de beschikkingsvrijheid van een eigenaar over zijn vermogen. Het recht op eigendom is nochtans als een grondrecht beschermd door artikel 1 van het Eerste Protocol van het EVRM. Een inbreuk op een grondrecht is maar acceptabel als er een verantwoorde wet-telijke grondslag voor bestaat en dan nog moet de inbreuk beperkt worden voor zoveel als het nodig is om het legitieme doel tot stand te brengen. De grondslag bloedverwantschap is niet verantwoord. Het beste bewijs daarvan is dat de pro-portionalitystoets op dit criterium moeilijk kan worden toegepast. Welk deel van de nalatenschap moet je geven aan een bloedverwant om de grondslag bloedverwantschap te realiseren? Aldus zijn de reservataire breukdelen in alle jurisdicties arbitrair en verschillend.

Dit staat in schril contrast met Anglo-Amerikaanse jurisdicties waar geen reserve bestaat, maar waar de rechter wel een *family provision* kan uitspreken. Zo kan een bepaalde erfgenaam, of iemand die gewoon afhankelijk was van de overledene, zoals een ex-echtgenote of zelfs een *maitresse*, een claim leggen op de nalatenschap voor zoveel als nodig om de verantwoorde grondslag van behoefte, verzorging of geleverde bijdrage te voldoen. Het is duidelijk dat de proportionaliteitstest hier wel kan worden gepasseerd. Conceptueel is dit sys-teem tot op zekere hoogte vergelijkbaar met de onderhoudsvordering tegen de nalatenschap zoals we die in het Belgische recht in beperkte mate ook kennen.

Dwingend erfrecht als dusdanig vormt geen probleem. De vraag is hoe dit dwin-gend recent vorm krijgt en waarom. Een reserve, puur op grond van bloedver-wantschap een forfaitair breukdeel van de nalatenschap geven, lijkt moeilijk ver-dedigbaar. Anders is het met een aangepaste claim op de nalatenschap om te voldoen aan een welbepaalde geleverde bijdrage, of een concrete behoefte of verzorgingsaanspraak.

Toch moeten we sinds enkele jaren de contradictie tussen beide systemen enigszins nuanceren. In de Engelse rechtspraak lijkt er recent immers een tendens te ontstaan om een nalatenschapsclaim van kinderen van een overledene toe te laten puur op basis van hun bloedverwantschap (en dus niet op basis van bewijs dat ze nog moeten studeren of opvoeding genieten)¹⁴.

Daarenboven lijkt een radicale afschaffing van de reserve in onze maatschappij niet breed gedragen. Wel groeit er consensus over de nood aan aanpassingen zoals de reserve in waarde in plaats van in natura en erfgoederen, de mogelijk-heid om erfovereenkomsten te maken, de beperking van het globale breukdeel van de reserve tot maximaal de helft van de fictieve massa. Ook te overwegen maar minder breed gesteund lijkt de beperking van de fictieve massa door bepaalde oude schenkingen uit te sluiten en/of door te sleutelen aan de waarde-ring van de schenkingen.

De claim dat men via de reserve de familievrede zou bewaren, lijkt mij niet gegrond. De reserve brengt immers geen gelijkheid tussen de kinderen. Eenieder die in de praktijk staat, weet hoe de bescherming van de reserve één van de allerbelangrijkste redenen en wapens is om na overlijden van vader of moeder de geplande verdeling van de nalatenschap of familieregelingen aan te vallen. Wat vader en moeder ook hebben geregeld, het moet altijd in overeenstemming zijn met de reservataire bescherming. Elke afwijking daarvan kan worden aan-gevochten. Aldus is de reserve misschien wel de grootste oorzaak en driver van erfenisconflicten, minstens van de uiting daarvan in gerechtelijke procedures.

Maar misschien is dat nog niet zo slecht. Misschien is een nuancering nodig en moet de reserve niet zo absoluut worden afgeschaft (zie *infra*). Het stoot immers vaak tegen de borst vast te stellen hoe één of bepaalde kinderen zwaar bevoor-deligd worden tegenover de andere. Dankzij de reserve kunnen deze laatsten nog iets doen.

¹⁴ P. MATTHEWS, "Comparative Law. United Kingdom" in C. CASTELEIN, R. FOQUÉ en A. VERBEKE (eds.), *Imperative Inheritance Law*, Antwerpen, Intersentia, 2009, p. 123-151; R. FOQUÉ en A. VERBEKE, "Towards an Open and Flexible Imperative Inheritance Law" in C. CASTELEIN, R. FOQUÉ en A. VERBEKE (eds.), *Imperative Inheritance Law*, Antwerpen, Intersentia, 2009, p. 220.

4. Kritiek op de echtgenotenreserve

De emancipatie van de vrouw in de tweede helft van de XX^{ste} eeuw heeft een enorme invloed op de invulling van het huwelijk. De partnershipgedachte, het huwelijk als een *joint venture* tussen twee gelijkwaardige partners, dwingt tot een aanpassing van het huwelijksvermogensrecht¹⁵. En in België lijkt deze idee ook het erfrecht van de langstlevende echtgenoot te hebben beïnvloed. *Ab intestato* krijgt deze de volledige nalatenschap in vruchtgebruik, in samenloop met afstammelingen, en reservataire de helft, met een garantie van het vruchtgebruik op de gezinswoning en huisraad. Zolang de partner leeft, kan deze dus genieten van de vruchten van wat er tijdens het partnership is opgebouwd.

Over een aantal decennia beschouwd, evolueert het huwelijksvermogensrecht in de richting van een duidelijke internationale tendens. Het concentreert zich rond een min of meer gelijke participatie in het gezinsvermogen. Dit zijn de huwelijksaanwinsten, goederen verkregen tijdens het huwelijk door besparingen op en beleggingen van inkomsten uit beroep of vervangingsinkomen dat tijdens het huwelijk is gerealiseerd. De gelijke participatie wordt tot stand gebracht, hetzij via een stelsel van gemeenschap, hetzij via een stelsel van scheiding van goederen met verrekenstelsystemen of met rechterlijke correcties¹⁶.

Tegenover het gezinsvermogen of de aanwinsten staan de goederen die elk der echtgenoten al had opgebouwd vóór het huwelijk. Deze zijn niet gelieerd aan het huwelijk daar het huwelijk nog niet aan de orde was op het moment van de vermogensopbouw. Daarnaast zijn er de goederen verkregen, zowel voor als tijdens het huwelijk, ingevolge erfenis, schenking of testament. Ook deze zijn niet gelieerd met het huwelijk, ook al zouden ze verkregen zijn tijdens de duur van het huwelijk: ze zijn immers niet door of dankzij het huwelijk gegenereerd. De verkrijging van deze goederen staat los van het huwelijk, heeft alles te maken met familie en bloedband, niets met het gezin in huwelijk. Geen van deze goederen zijn huwelijksaanwinsten. We duiden ze doorgaans aan met de term “niet-aanwinsten”, of ook met “familievermogen”. Die term staat tegenover “gezins-

¹⁵ En de vrijheid om die gelijkwaardige duurzame relatie vorm te geven zoals men wil, noopt eigenlijk tot een afschaffing van het huwelijksvermogensrecht en vervanging door een relatievermogensrecht dat alle intieme duurzame relaties op een zelfde billijke manier behandelt. Maar zover zijn wij nog niet. Zie nader C. FORDER en A. VERBEKE, “Geen woorden maar daden” in C. FORDER en A. VERBEKE (eds.), *Gehuwd of niet: maakt het iets uit?*, Antwerpen/Oxford, Intersentia, 2005, p. 489-649.

¹⁶ A. VERBEKE, *Goederenverdeling bij echtscheiding*, Antwerpen, Maklu, 1991 en 1994, tweede druk. Zie recent ook J. SCHERPE, “Marital Agreements and Private Autonomy in Comparative Perspective” in J. SCHERPE (ed.), *Marital Agreements and Private Autonomy in Comparative Perspective*, Oxford, Hart, 2012, p. 443-518.

vermogen”, maar is niet geheel accuraat daar de niet-aanwinsten ook voorhuwelijks goederen omvatten die in se niets met de “bloedfamilie” te maken hebben.

De onderliggende ratio van het partnership (met nadruk op de samen opgebouwde aanwinsten) wordt, in het Belgische intestaatserfrecht, nog duidelijker bij samenloop met bloedverwanten die geen afstammelingen zijn, voor zover de echtgenoten gehuwd zijn onder een stelsel van gemeenschap. In dat geval erft de langstlevende immers de volle eigendom van het gemeenschappelijk vermogen. De *ratio legis* wordt echter niet gerealiseerd in de mate dat het gemeenschappelijk vermogen ingevolge inbreng ook niet-aanwinsten kan bevatten en in de mate dat deze regel niet geldt bij een scheiding van goederen waar nochtans ook aanwinsten bestaan. Maar de *ratio legis* loopt volledig mank in het reservataire erfrecht omdat het vruchtgebruik evengoed geldt op de niet-aanwinsten of het familievermogen vanwege de eerst overleden echtgenoot. En via het recht om het vruchtgebruik om te zetten in volle eigendom of een som geld is het zelfs mogelijk dat dergelijk familievermogen in volle eigendom en definitief uit de bloedfamilie verdwijnt richting de langstlevende echtgenoot.

Bovendien voldoet deze regeling van reservataire vruchtgebruik ook niet aan de proportionaliteitstest die we hoger bespraken. De verantwoorde grondslag van bijdrage of behoefte en de verkrijging voor zoveel als nodig om daaraan te voldoen, vinden we niet terug in een regeling die forfaitair en in elk geval de helft van het vermogen in vruchtgebruik geeft.

Elders heb ik al uitvoerig betoogd dat het dwingend recht in het familiaal vermogensrecht moet verschuiven van erfrecht naar huwelijksvermogensrecht¹⁷. De echtgenoten die samen een gezinsvermogen opbouwen, ongeacht de manier waarop zij hun bijdrage leveren, hetzij op de arbeidsmarkt, hetzij thuis door voor de kinderen zorgen en het huishouden te doen, zijn gelijkwaardig. Door deze gelijkwaardige bijdrage hebben zij beiden recht op een gelijk aandeel in wat ze samen hebben opgebouwd, de huwelijksaanwinsten. Vandaar mijn herhaalde pleidooi voor een dwingend participatiesysteem, zowel bij echtscheiding als bij overlijden, voor beide echtgenoten in de huwelijksaanwinsten. De technische uitwerking van deze participatie is van minder belang: dat kan zowel via een gemeenschap van aanwinsten of een scheiding van goederen met een verrekening van aanwinsten.

¹⁷ A. VERBEKE, *De legitieme ontbloom*, zie, voetrn. 10.

Een dergelijk systeem voldoet wel aan de proportionaliteitstest: er is een verantwoordende grondslag (geleverde bijdrage, en zo nodig eventueel ook behoefte, verzorging op basis van het partnership) en een proportionaliteit (50/50 gelet op de gelijkwaardigheid van de bijdragen). Aan een reserve van de langstlevende echtgenoot is dan geen of veel minder nood. Hoogstens nog een vordering op de nalatenschap in geval van behoefte en/of een reservatair vruchtgebruik op de gezinswoning ter bescherming van het woonmilieu.

5. Nieuwe benadering van reservatair erfrecht

In het huidige Belgische familiaal vermogensrecht hebben we een overdosis dwingend recht in het erfrecht en een onderdosis dwingend recht in het huwelijksvermogensrecht. Die verhouding moet m.i. worden gecorrigeerd.

Dwingend huwelijksvermogensrecht

Op het niveau van het huwelijksvermogensrecht (en liever nog het relatievermogensrecht) moet er meer dwingend recht komen. In de mate dat twee echtgenoten of duurzame intieme partners samen een leven opbouwen, moet de partnershipgedachte die daaraan ten grondslag ligt, consequent worden doorgetrokken op het vlak van de vermogensverdeling bij het stopzetten van de relatie. Zowel in geval van echtscheiding als bij overlijden moet elk van de partners dwingend zijn gelijk aandeel verkrijgen in de huwelijkse of de relatieaanwinsten. Uiteraard moeten hierop uitzonderingen worden toegelaten in bepaalde extreme gevallen van onbillijkheid. Bijvoorbeeld een echtgenoot die excessief veel geld verdient of een echtgenoot die helemaal geen bijdrage levert tot het huwelijk.

Dwingend erfrecht via vordering op de nalatenschap

Daartegenover staat dat er op het niveau van het erfrecht veel minder dwingend recht moet komen. De verantwoorde grondslag van de partnershipgedachte of de geleverde bijdrage is hier immers niet aan de orde. Een andere verantwoorde grondslag is behoefte gekoppeld aan een verantwoordelijkheid van de *decuius* om aan die behoefte te voldoen. Een dergelijke proportionaliteit kan echter niet met de reserve worden tot stand gebracht. Voor dergelijke gevallen zijn onderhoudsvorderingen tegen de nalatenschap de enige aangepaste remedie.

Een eerste conclusie is dan ook dat het dwingend erfrecht in de eerste plaats vorm zou moeten krijgen via vorderingen op de nalatenschap omwille van een

behoefte (eventueel ook bewezen bijdrage) en enkel proportioneel voor zoveel als nodig om aan die behoefte te voldoen.

Dwingend erfrecht via reserve

Is er dan helemaal geen plaats meer voor een reserve?

Voor de langstlevende echtgenoot is het antwoord duidelijk negatief. De enige goederen waarop de langstlevende een claim kan leggen, zijn de huwelijkse of relatieaanwinsten. Ten aanzien van die goederen aanvaard ik, of liever bepleit ik, een dwingende claim. Maar deze moet zoals toegelicht, worden gerealiseerd op het eerdere niveau van het huwelijksvermogensrecht en relatievermogensrecht. Aan een reserve op het vlak van het erfrecht komen wij dan niet toe. Een vordering op de nalatenschap is nog altijd mogelijk als er nog behoefte zou bestaan na de verkrijging van de helft van de huwelijkse aanwinsten.

Voor de bloedverwanten is het antwoord genuanceerd. Het is hierbij van belang om te differentiëren naargelang de aard van de goederen. Op aanwinsten hebben bloedverwanten geen reserve. Hier is geen grondslag voor. Zij maken geen deel uit van het partnership van waaruit dit vermogen is opgebouwd. Het enige dwingend erfrecht dat hier acceptabel is, zoals in alle gevallen, is een nalatenschapsvordering omwille van bewezen behoefte. Voor de niet-aanwinsten moet een onderscheid worden gemaakt tussen de voorhuwelijkse goederen en de goederen verkregen uit de bloedfamilie.

Ten aanzien van de voorhuwelijkse goederen moet eenzelfde redenering gelden als voor aanwinsten. De bloedverwanten hebben hiertoe geen bijdrage geleverd noch hebben zij hiermee een bijzondere link. Merk op dat deze goederen in principe nooit voor een reserve in aanmerking komen. Ook de langstlevende kan hierop geen reserve claimen, nu ook hij/zij niets met deze goederen te maken heeft en daaraan geen enkele bijdrage heeft geleverd. Ten aanzien van voorhuwelijkse goederen is een dwingende aanspraak slechts mogelijk op grond van een nalatenschapsvordering omwille van behoefte.

Reserve op familievermogen: rentmeesterschap of transgenerationele reserve

Geheel anders lijkt de situatie voor het echte familievermogen. Dit zijn niet-aanwinsten die de overledene verkreeg vanuit de bloedlijn. Vroeger was ik van mening dat ook op deze goederen een reserve niet kon worden verantwoord,

met name omdat de erfgenamen, de kinderen, geen verantwoorde grondslag als geleverde bijdrage voor een dergelijke inbreuk op de beschikkingsvrijheid konden claimen. Dat is nog altijd het geval. Daar zie ik dus geen reden in om een reserve toe te staan.

De ontwikkelingen in de Engelse rechtspraak hebben mij echter aan het denken gezet. Daarnaast ben ik het onderscheid tussen aanwinsten en niet-aanwinsten meer beginnen doordenken. Tot nog toe legde ik sterk de nadruk op de aanwinsten. Omwille van de geleverde bijdrage heeft de echtgenoot daarop een dwingende claim, en de kinderen niet. Op niet-aanwinsten had niemand een reservataire claim, zo meende ik. De echtgenote niet, en evenmin de kinderen, want geen van hen heeft ertoe bijgedragen. Wel kunnen er zoals vermeld mogelijks dwingende claims zijn door vordering wegens behoefte.

Maar als wij de bijdragegedachte consequent toepassen, moeten we dan niet tot de conclusie komen dat ook de overledene zelf geen bijdrage heeft geleverd tot de niet-aanwinsten? Hij heeft ze gekregen via schenking, erfenis of testament. Zo beschouwd, rijst de vraag waarom de overledene dan zo een sterke beschikkingsvrijheid zou mogen krijgen ten aanzien van goederen die eigenlijk niet door zijn verdienste zijn gerealiseerd. Zou men dan niet kunnen stellen dat de overledene evenveel of even weinig zeggenschap heeft over het lot van die goederen na zijn overlijden, als zijn bloedverwanten?

In de mate dat we familievermogen bezien als bloedvermogen, is het verdedigbaar dat de beschikkingsvrijheid ten aanzien daarvan wordt beperkt, teneinde dat vermogen in de bloedlijn te houden. Het vermogen wordt dan bekeken vanuit een veel ruimer perspectief, niet van de toevallige eigenaar maar vanuit een transgenerationale bloedlijn. De overledene, eigenaar van dat vermogen, heeft dan een soort van morele verplichting om voor deze goederen te zorgen, ze goed te beheren als een *bonus pater familias*, ze te doen groeien en bloeien. Hij moet dat doen opdat de goederen zouden kunnen overgaan naar een volgende generatie, teneinde het eigendomsrecht over de generaties heen te consolideren en te versterken. De overledene is dan eerder een rentmeester die de eigendom onder zich heeft en beheert, niet voor zichzelf maar vanuit de ruimere transgenerationale verantwoordelijkheid.

Het feit dat niemand van de betrokkenen een bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van de familiale bloedgoederen, en dat het eigenlijk de bloedlijn zelf is, vanuit de oorspronkelijke schenker of testator, die deze bijdrage heeft geleverd, noopt tot de conclusie dat verdedigd kan worden dat deze bloedlijn

een dwingende en reservataire claim kan laten gelden ten aanzien van deze goederen. Deze reserve komt dan toe aan de vertegenwoordigers van deze bloedlijn die als bloedverwanten van de overledene kunnen erven. In de eerste plaats zijn dat de afstammelingen, maar als deze er niet zijn, eventueel ook de ascendenten. Zo zou dus zelfs nog een ascendentenreserve verdedigbaar kunnen blijven.

De concrete uitwerking van dergelijke reserve vergt de nodige zorgvuldigheid. Zo kan zij enkel slaan op de staat van de goederen zoals deze door de overledene zijn verkregen. Als hij daar zelf een enorme meerwaarde aan toevoegt, dan zal deze in de mate dat zij aantoonbaar door hem is gerealiseerd en niet het gevolg is van bijvoorbeeld inflatie of louter conjuncturele waardeinstijgingen, buiten het reservataire vermogen moeten worden gehouden.

Ook rijst de vraag hoe sterk deze reserve dan moet zijn. Mij lijkt het aangewezen om hier de internationale koers te varen van een meer afgezwakte reserve dan wij op heden in België kennen. Dit betekent een reserve die enkel geldt in waarde, met een verminderde fictieve massa (niet noodzakelijk alle schenkingen), met een groter beschikbaar deel van bijvoorbeeld minstens de helft, en met de mogelijkheid om het recht aan bepaalde reservataire te ontnemen op grond van billijkheidsoverwegingen.

6. Drie types dwingend familiaal vermogensrecht

Aldus kom ik tot de aanbeveling om drie types van dwingend familiaal vermogensrecht in te voeren. Een eerste type geldt ongeacht de aard van de goederen. De twee andere types gelden enkel ten aanzien van een bepaalde soort van goederen.

Type 1 – De dwingende vordering op de nalatenschap in geval van behoefte en een verantwoordelijkheid voor de *decuius* om voor de betrokkene in te staan, rechtvaardigt een claim op om het even welke goederen uit de nalatenschap, doch enkel voor zoveel als nodig om aan de betrokken en bewezen behoefte te voldoen. Een vergelijkbare claim zou kunnen worden aanvaard omwille van een ten aanzien van bepaalde goederen geleverde bijdrage.

Type 2 – Ten aanzien van de huwelijkse en relatieaanwinsten is er een dwingend participatierecht op het niveau van het huwelijks(- en relatie)vermogensrecht, om 50/50 te participeren, op welke wijze ook, goederenrechtelijk of verbintenissenrechtelijk, en mits billijkheidscorrecties.

Type 3 – Ten aanzien van de niet-aanwinsten die familievermogen zijn (dus niet de voorhuwelijkse goederen) zou een reserve kunnen worden overwogen ten gunste van de descendente en bij gebreke daarvan de ascendenten. De reserve moet dan wel in afgeslankte moderne vorm gelden, in waarde en met een beschikbaar deel van minstens de helft van de fictieve massa.

Rechtsleer

Fiscale & sociale kennisgevingen na overlijden

Dirk Michiels¹

I. Inleiding

1. De artikelen 154 tot 165 van de programmawet (I) van 29 maart 2012², hierna genoemd “de programmawet”, bevatten een reeks maatregelen voor een betere inning der belastingen.

De artikelen 154 tot 156 bevatten algemene bepalingen die erop gericht zijn de bevoegdheden van de ontvangers van de federale overheidsdienst Financiën te verruimen, geïnspireerd door artikel 3 van de Nederlandse Invorderingswet 1990 (wet van 30 mei 1990 inzake invordering van rijksbelastingen, andere dan invoerrechten en accijnzen) en artikel 252 van het Franse *Livre des procédures fiscales*. Voortaan heeft iedere ontvanger, in afwijking van de rechtspraak van het Hof van Cassatie dat zijn bevoegdheid beperkte tot het innen van belastingen³, de vereiste hoedanigheid om zelfstandig rechtsovername in te stellen zoals iedere schuldeiser, bijvoorbeeld een aansprakelijkheidsvordering op grond van artikel 1382 BW ingevolge een fout van een bestuurder, een vereffenaar of een notaris⁴. Tevens kan iedere ambtenaar van de federale overheidsdienst Financiën voortaan een schuldenaar van de Belgische Staat dagvaarden in faillietverklaring.

De artikelen 157 tot 163 zijn specifiek gericht op een betere inning der belastingen naar aanleiding van het opheffen van een nalatenschap via een nieuw bericht dat moet worden verstuurd alvorens tegoeden mogen worden vrijgegeven na overlijden, een *sui generis*-regime dat bijkomende verplichtingen en formaliteiten creëert voor de notaris, de ontvanger der successierechten en de schul-

¹ Gastdocent KU Leuven – Geassocieerde notaris.

² Programmawet (I) 29 maart 2012, BS 6 april 2012, waarvan de art. 157 tot 163 in werking zijn getreden op 1 juli 2012.

³ Cass. 30 mei 1997, *Arr. Cass.* 1997, 596.

⁴ MvT bij het ontwerp van programmawet (I), *Gedr.St.* Kamer 2011-12, nr. 2081/001, 101-102.